

Hot mot civilbefolkningen vid väpnat angrepp

Hur verksamt är skyddet och vad kan vi förvänta oss av en angripare?

av Krister Wedin

Résumé

The aim of this article is to present how an armed attacker might behave towards the civilian population in the event of an armed attack on Sweden. Despite the obligations of the warring parties to avoid injuring civilians, civilian population and infrastructure will be exposed to risks and injuries during an armed conflict. The study performed has given rise to twelve conclusions. By raising awareness of the consequences of an attacker's behavior, the personnel of the Swedish armed forces can be better equipped for the situations they may face, and thus be better equipped for quick and balanced decisions.

I OCH MED Rysslands angrepp på Ukraina har också brott mot den internationella humanitära rätten kommit i fokus i medierapporteringen. Under konfliktens första månad kunde vi nästan dagligen se inslag med anklagelser om folkrättsbrott, med attacker mot civilbefolkningen och civila objekt där det saknas militära mål. Men civilbefolkningen utsätts inte enbart för direkta konsekvenser under själva stridsförloppen.

När stridigheterna avtagit kan begränsningar i viktiga samhällsfunktioner förekomma. El- och vattenförsörjning fungerar inte, sjukvården och räddningstjänsten är överbelastad, transporter ligger nere med begränsningar i förnödenhetsförsörjning. Civila kan ha utsatts för arresteringar, tortyr samt inhuman och förnedrande behandling inklusive sexuellt våld. Tilltron till samhällets förmåga att skydda befolkningen kan ha avtagit. Desinformation, rykten och ”fake news” kan ha påverkat försvarsviljan och vänt befolkningen emot det militära försvaret, statsmakten och det civila försvarets aktörer.

Men som situationen visat sig i Ukraina kan också ett stärkande av civilbefolkningen att medverka i skyddet av landet också bidra till att försvåra för en angripare.

Artikeln baseras på en studie som genomfördes våren 2021 med syftet att visa hur civilbefolkningen i Sverige *kan komma* att påverkas vid ett väpnat militärt angrepp på landet och på så sätt medvetandegöra vilka situationer och konsekvenser detta kan innebära för Försvarsmaktens personal och verksamhet. Studien genomfördes alltså före Rysslands invasion av Ukraina i februari 2022.

Genom vetskapen om vad som kan förväntas ökar också möjligheterna till ett snabbt och välavvägt beslutsfattande och agerande. Med förståelse för vilka konsekvenser civilbefolkningen kan utsättas för ökar också möjligheterna för våra militära operationer att uppnå målsättningarna.¹ Detta framgår också i Försvarsmaktens Reglemente Armé Taktik där följande beskrivning återfinns;

Förståelse för gällande rättsliga begränsningar och överväganden är grundläggande för att chefer ska kunna ta egna initiativ och agera i ett överordnat sammanhang. Sådan förståelse krävs också för att nå förståelse för verksamheten och dess förutsättningar. Genom god kunskap om de rättsliga förutsättningarna ökar möjligheten till högt tempo, flexibelt agerande och bättre effekt.²

Varje väpnad konflikt är unik så till vida att de bakomliggande orsakerna varierar och är komplexa. Därför är det också svårt att generalisera och dra enkla slutsatser om orsaker till konflikter.³ Dagens moderna krigföring drabbar i högre grad civilbefolkningen och civil egendom än tidigare. Urbanisering, teknikutveckling och globalisering ökar sårbarheterna i samhället.

Det finns en ganska spridd och vedertagen uppfattning att en angripande stat är mindre benägen att respektera skyddet för civilbefolkningen och civil egendom än en försvarande stat. I princip anges förklaringarna till detta vara tre. För det första önskar en angripande stat så snart som möjligt uppnå de militära målen med angreppet och är därmed benägen att ta större risker för skador på civilbefolkningen och civil egendom när detta snabbar upp det egna anfallet. För det andra strider en angripare inte på sitt eget territorium och har därför inte den egna befolkningen, dess egendom eller den egna infrastrukturen att ta hänsyn till i striderna. En försvarare måste ta hänsyn till den egna befolkningen och den egna infrastrukturen för att upprätthålla stödet och samhällets funktionalitet. För det tredje kan en angripare genom olika former av attacker och skador på civilbefolkningen och civil egendom försöka skapa ett folkligt motstånd mot den försvarande statens fortsatta militära insatser och på så sätt förmå staten att avbryta de militära försvarsinsatserna.

I de båda sista förklaringarna måste dock en angripande stat ta hänsyn till omfattningen på de civila skadorna och hur det kommande uppträdandet bland civilbefolkningen kan se ut. Detta eftersom den angripande staten efter stridigheterna kan komma att ockupera eller annektera området och då behöva förstå konsekvenserna av vad en omfattande negativt inställd civilbefolkning samt en förstörd infrastruktur kan innebära.

Samtidigt har regeringar ett intresse av att folkrätten efterlevs. Brister i tillämpning och efterlevnad av folkrättens regelverk kan underminera och ifrågasätta en regerings legitimitet. Men det är hur statens och regeringens åtgärder uppfattas som avgör om dess handlingar skapar legitimitet. Med handlingar och åtgärder som uppfattas som illegitima riskerar också regeringens makt att ifrågasättas och kostnaderna för den blir större.⁴ I ett demokratiskt system kan detta innebära att beslutsfattarna och makthavarna röstas bort i kommande val.⁵ Den allmänna opinionen är viktig i demokratiska stater där opinionsundersökningar regelbundet analyseras, vilket också har visat sig i de nya demokratiska staterna i Östeuropa.⁶

Syfte och problemformulering

Syftet är att analysera hur en angripande motståndare har uppträtt mot civilbefolkningen och civil egendom vid internationella väpnade konflikter (krig mellan stater) och om det därifrån går att dra några slutsatser av hur en motståndare skulle kunna bete sig mot civilbefolkningen i händelse av ett väpnat angrepp mot Sverige.

I militära planeringar och genomföranden av operationer går det inte att bortse från civilbefolkningen som en aktör i strids- och konfliktområden. Att ta hänsyn till civil egendom och civilbefolkningen för att undvika förluster samt onödiga och överflödi-

ga skador blir därmed centralt i all militär verksamhet. En motståndares uppträdande mot civilbefolkningen kan påverka förutsättningarna för samhällets fortsatta verksamhet. Effekterna av de skador som drabbar civilbefolkningen och civil egendom kan komma att sprida sig till de militära förbanden, med krav på att rädda och stödja civila. Därmed kan en motståndarens uppträdande mot civilbefolkningen också direkt påverka Försvarsmaktens verksamhet.

När våra militära förband går in i ett område där motståndaren finns eller har befunnit sig kan det vara så att övriga samhällsfunktioner inte längre upprätthålls eller fungerar och att Försvarsmakten därmed kan komma att ses som den enda fungerande representanten för statsmakten och samhället. Förståelse för hur detta kan påverka Försvarsmakten och vad våra förband kan förvänta sig i ett sådant operationsområde kan därmed bli avgörande för våra möjligheter till framgång.

Forskningsläge

Ökningen av asymmetrisk krigföring och krigföring i urbana miljöer leder till ökade strider bland civilbefolkningen.⁷ Detta påvisas av flera statsvetenskapliga forskare. Charles W. Kegley Jr och Eugene R. Wittkopf beskriver detta. I början av 1900-talet drabbade 90 procent av förlusterna drabbade soldater medan i slutet av 1900-talet 90 procent av förlusterna drabbade oskyldiga civila.⁸ Mary Kaldor beskriver det på motsvarande sätt där hon anger att vid 1900-talets början var förhållandet mellan militära och civila offer 8:1, medan under 1990-talet var förhållandet det omvända; ungefär 1:8.⁹ Men förutom dödsfallen drabbas civila även av fysiska och psykiska skador, tvingas på flykt samt förlorar sina ägodelar. I många fall är

det konsekvenser och lidanden som de civila kan tvingas behöva leva med resten av livet.

När det gäller forskning specifikt inom området hur militära förband uppträder mot civilbefolkningen samt respekterar och tar hänsyn till civila och civil egendom i militära operationer i en nationell kontext är den begränsad. Den forskning som finns är av sent datum. Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI, genomförde en studie av hur genderperspektivet integrerades i övning Aurora 17 som genomfördes under 2017. I studiens slutsatser återfinns en kommentar om att integreringen av genderperspektivet till stor del var frånvarande i det dagliga arbetet på taktisk och stridsteknisk nivå medan det var tydligast på militärstrategisk och operativ nivå under övningen.¹⁰

En studie av genderperspektivet i internationell humanitär rätt genomfördes av Svenska Röda Korset 2015 om de underliggande skillnaderna och ojämlikheterna mellan män, kvinnor, flickor och pojkar och deras olika behov, men också att identifiera hur könsnormer och ojämlikheter kan påverka resultat av handlingar.¹¹

Ett forskningsprojekt om konflikt och kön i västerländsk kontext som genomförts åt Försvarsmakten av Freds- och konfliktinstitutionen vid Uppsala Universitet 2019–2021 tar sin utgångspunkt i ett normalläge avseende makt och ”robusthet” bland civilbefolkningen och vad man bör kunna förvänta sig i svensk kontext i händelse av konflikt. Projektet ringar in tre tematiska områden där Försvarsmakten har en roll att spela och där försvarsfrågor och befolkning, kön samt mänskliga rättighetsfrågor sammanstrålar. Dessa rör myndighetens möjlighet att påverka utveckling inom 1) försvarsvilja/motverka desinformation; 2) mobiliseringsantaganden i totalförsvaret; 3) evakuering/befolkningens rörelsemönster och riskutsatthet.¹²

Den militära professionens särart

Grunden för Försvarsmaktens verksamhet är förmågan till väpnad strid, där Försvarsmakten ska upprätthålla och utveckla ett militärt försvar som kan möta ett väpnat angrepp.¹³ Härvid ska Försvarsmakten försvara Sverige och främja svensk säkerhet, upptäcka och avvisa kränkningar av det svenska territoriet, värna Sveriges suveräna rättigheter och svenska intressen samt kunna förebygga och hantera konflikter och krig såväl nationellt som internationellt.¹⁴ Detta innebär att Försvarsmakten som myndighet har ett kollektivt mandat att utöva väpnad strid och att den militära professionen därigenom utgör en expertis i användandet av militärt våld under legal och politisk kontroll.¹⁵

En expertis som innebär att den militära professionen intar en speciell och ansvarsfull roll i samhället.¹⁶ Den militära professionens speciella roll i samhället innefattar en jurisdiktion för Försvarsmakten att lösa de av regeringen ställda uppgifterna, med användande av våld och tvång i enlighet med internationell rätt.¹⁷ Den internationella humanitära rätten föreskriver att medlemmar i en konfliktparts väpnade styrkor, förutom sjukvårds- och självvårdspersonal, blir kombattanter och är därigenom berättigade att direkt delta i fientligheterna.¹⁸ Den enskilde individens status som kombattant berättigar därmed individen rätten att använda väpnat våld mot en angripares kombattanter som en del av det kollektiva mandatet att utöva väpnad strid.

Men rätten till våldsanvändning är inte oinskränkt för kombattanter. Med kombattantstatusen följer också en skyldighet att följa folkrättens regler och krigets lagar. Det innebär bland annat att beakta de grundläggande principerna i den humanitära rätten och de så kallade soldatreglerna. Utbildningar

och övningar blir därmed en förutsättning för att personalen ska vara medveten om vad den militära professionens mandat att utöva väpnad strid innebär. Denna förutsättning krävs för att personalen ska kunna ta ansvar för egna handlingar samt lösandet av uppgifterna, och bidrar därmed till bättre effekt och ökar Försvarsmaktens operativa förmåga och förmågan till väpnad strid.

Ett citat:

Jag vill understryka att humanitär rätt inte bara är en juridisk fråga i Försvarsmakten, utan det är också en integrerad del i Försvarsmaktens verksamhet, från grundutbildningen, via förbandsproduktionen och de högre officersutbildningarna till insatserna.¹⁹

Tillämpning av den internationella humanitära rätten

Att en angripande stat förväntas tillämpa de konventionsreglerande skydden för civilbefolkningen i full omfattning är inte realistiskt att tro. Civilbefolkningen och civil egendom kommer att utsättas för risker och skador i en väpnad konflikt. Att utgå från något annat är naivt. En stat som beslutat sig för att angripa en annan stat har redan där gått över gränsen för det internationella våldsförbudet och kommer därmed inte heller att följa alla övriga konventioner och avtal i alla avseenden.

Men bara för att en konvention eller avtal bryts, oavsett om avtalsbrottet är allvarligt och skadar innehållet och substansen i avtalet, så innebär det inte att effekten av avtalet stoppas eller att avtalet upphör att gälla.²⁰ Tvärtom så förnekar regeringar inte förekomsten av folkrättsliga regler utan försöker istället bevisa att de inte brutit mot dem. Detta sker genom förklaringar att den

regel de uppges ha brutit emot inte har den innebörd som motparten hävdar eller att avtalet inte varit bindande för dem.²¹

En utbredd uppfattning är att små stater har ett större intresse i folkrättens regler då de har ett större intresse av skyddet som reglerna och avtalen ger. Detta är dock inte alltid självklart då starka och dominerande stater ofta har fått sina grundläggande behov tillgodosedda när avtalen skrevs och därmed också är intresserade av reglernas efterlevnad. Brotten mot folkrättens regler begås av stater som utmanar hegemonin i den rådande maktbalansen.²²

Rysslands syn på folkrätten

Samtidigt som den ryska utrikespolitiken präglas av arvet efter Sovjetunionen så går det inte att jämföra Ryssland med Sovjetunionen, även om militära maktuppvisningar används för att upprätthålla och återerövra en del av den forna sovjetiska statusen.²³

Rysslands syn på formell korrekthet, som har en djup tradition från sovjettiden, och skriftliga avtal mellan parterna är grundläggande för den ryska synen på folkrätten. Detta innebär att traktater har en stark ställning i rysk folkrättstillämpning medan synen på sedvanerätten är betydligt svagare. Sovjetunionen stödde tillkomsten av FN och FN-stadgan med den permanenta ställning med vetorätt som segrarmakterna erhöll i säkerhetsrådet. Det har funnits en tydlig uppfattning om staternas självbestämmanderätt, och det är också utifrån detta som Ryssland kritiserade Natos ingripande i Kosovo och Serbien 1999 och USA:s invasion av Irak 2003. Ryssland såg staternas självbestämmanderätt, kompletterat med säkerhetsrådets beslut, som verktygen för upprätthållande av den internationella folkrätten.

Omkring 2010 skedde dock en kursändring i synen på förhållandet till folkrätten och användandet av våld i internationella relationer. Förändringen ska ses mot bakgrund av Sovjetunionens upplösning då sovjetiska medborgare fram till dess levde på sovjetiskt territorium. Då var utrikes- och säkerhetspolitiken främst inriktad mot försvar av det egna territoriet, landets gränser och statens suveränitet. Men genom Sovjetunionen sönderfall ändrades detta då många ryssar nu kom att leva utanför Rysslands gränser. Genom ett presidentdekret 2010 antogs en ny militär doktrin som i större omfattning nämnde användande av våld för att skydda ryska medborgare och ryska intressen utanför ryskt territorium. Dock med åtgärder inom ramen för det som kallades vedertagna folkrättsliga principer.

Genom Putins återval som president 2012 har denna doktrinära inställning fått större genomslag med ambitionen att Ryssland ska bli behandlad som en likställd partner i diskussioner och frågor som rör internationell säkerhetspolitik. Preventiva förebyggande anfall har också varit något Ryssland, liksom även Sovjetunionen tidigare, starkt ifrågasatt som ett brott mot den internationella folkrätten. Även ockupationen av Krim har av Ryssland förklarats som baserad på medborgarnas önskemål och självbestämmanderätt med hänvisning till den folkomröstning som genomfördes på Krim. Konflikten i Georgien 2008 förklarades av Ryssland som att det var Georgien som utförde det första angreppet och att Ryssland därav återopade självförsvarsrätten och även skyddet av ryska medborgares intressen.²⁴ I Estland, Lettland och Kazakstan utgör den etniskt ryska befolkningen över 30 procent. I Ukraina ligger den ryska befolkningen på 22 procent med signifikanta koncentrationer i östra delen samt på Krim.²⁵

Genom Rysslands doktrinära ändring i synen på våldsanvändning för att skydda egna medborgare och egna intressen utanför det egna territoriet ser vi ett närmande till den syn som USA och Nato redan tillämpar. Den doktrinära kursändringen kan ses som en rysk åtgärd mot de händelser och tendenser som spreds inom de före detta sovjetrepublikerna och som från rysk sida sågs som ett hot mot ryska medborgare och ryska intressen inom det ryska geopolitiska intresseområdet. Ett geopolitiskt intresseområde som definierats som det före detta Sovjetunionen förutom de tre baltiska staterna.

Analys

För att utröna om det kan finnas gemensamma aspekter som kan användas för att bedöma hur en angripare skulle kunna uppträda vid ett väpnat angrepp på Sverige har studien studerat åtta internationella väpnade konflikter. De bakomliggande orsakerna till väpnade konflikter varierar och är komplexa varför det är svårt att generalisera och dra enkla slutsatser. Dessutom är konflikterna i sig olika med olika grad av påverkan på civilbefolkningen (strider i bebyggelse, befolkningstäthet m m) liksom vilka typer av stridskrafter och vapensystem som använts.

Afghansk-sovjetiska kriget 1979–1989

Grunden för det sovjetiska agerandet var en kommunistisk statskupp i april 1978 med hjälp av de sovjetutbildade officerarna i den afghanska armén. Den nye regimens reformer var visserligen radikala men det var framförallt de metoder som användes som orsakade ett växande missnöje. Den hårdhänta politik kommunisterna använde medförde att de som motsatte sig eller kritiserade reformerna avrättades eller kastades i fängelse.

Uppror på landsbygden och motsättningar inom det afghanska kommunistpartiet gjorde att Sovjetunionen invaderade den 27 december 1979 och president Amin dödades av sovjetiska kommandosoldater. Redan efter ett par månader var den sovjetiska styrkan uppe i 85 000 man. Men afghanerna organiserade sig och motståndsrörelsen spreds över hela landet.

Sovjets svar blev terrorkrigföring, som tvingade omkring fem miljoner afghaner att fly till grannländerna. Men ockupationen misslyckades och i april 1988 gick Sovjet med på att dra tillbaka trupperna. Den 15 februari 1989 lämnade de sista sovjetiska soldaterna Afghanistan.²⁶ Förutom stora flyktingströmmar orsakade krigföringen en enorm materiell förödelse och stort lidande för civilbefolkningen. Under den tid som Sovjetunionen ockuperade landet beräknas uppemot 1,5 miljoner afghaner ha omkommit, varav närmare 90 procent beräknas ha varit civila och de resterande 75 000 soldater.²⁷

Iran-Irakkriget 1980–1988

I maj 1983 besökte FN områden i Iran och Irak för att studera civila områden som utsatts för angrepp av Irak.²⁸

I Iran redovisades skador på byggnader, skolor och moskéer samt hundratals döda och tusentals skadade civila som resultat av områdesbombningar och granatbeskjutningar. Till flera städer förekom inflyttning av flyende civila från andra stridsområden, medan civila på andra orter hade flytt eller evakuerats. Från flera orter rapporterades att civila tagits till fånga. I Irak redovisades att orter utsatts för granatbeskjutning och flygbombning. Bostadsområden, sjukhus, skolor, marknadsplatser och kyrkogårdar har träffats med civila förluster som följd.

Civila invånare har också evakuerats.²⁹ Irak använde sig även av mänskliga sköldar.³⁰

Falklandskriget 1982

Kriget som varade från 2 april till den 14 juni 1982 resulterade i totalt 907 döda, varav 255 brittiska och 649 argentinska soldater, sjömän och flygare samt tre civila öbor, som dödades av vådabekämpning från britterna.³¹

Av beskrivningar av striderna framgår att de hårdaste striderna förekommit i bergsträngerna utanför bebyggda områden, men av bilder från kapitulationen framgår att civila byggnader i huvudstaden Stanley är förstörda.³²

Iraks ockupation av Kuwait 1990

I början av augusti 1990 invaderade Irak grannlandet Kuwait och efter två dygn hade man kontroll över hela landet. Sex dagar efter att invasionen påbörjades förklarade Irak sin avsikt att annektera Kuwait.³³

I syfte att antingen få fram information eller att bestraffa blev civila kuwaitier arresterade och torterade. Företrädesvis drabbades män mellan 16 och 35 år, men även kvinnor och barn blev utsatta. Bland de metoder som användes förekom misshandel, el-chocker, psykisk tortyr, upphängning av offren i fötterna, brännmärkning med cigaretter, utdragning av naglar samt sexuellt våld. Kvinnor utsattes huvudsakligen för våldtäkter. Hur många som utsattes för tortyr går dock inte att säga.³⁴ En stor del av de som arresterades deporterades också till Irak för internering i interneringsläger där förhållandena var bristfälliga med överfulla lokaler och brist på mat, vatten, hygienanordningar och medicinsk vård.³⁵

Framförallt under inledningsfasen av ockupationen förekom summariska avrättningar

och de flesta av offren var personer som var misstänka för samarbete med motståndsrörelsen. Många av de avrättade uppvisade också skador av tortyr. Efter avrättningarna lämnades kropparna till sjukhus eller placerades på offentliga platser för att sprida skräck och terrorisera andra. Det finns uppgifter som gör gällande att det förekommit ett mönster av uppsåtliga kränkningar av rätten till liv. Efter kriget har den kuwaitiska regeringen uppskattat antalet mördade civilpersoner till 1 082.³⁶

Irakiska förband utsatte också Kuwait för omfattande och systematisk plundring av bland annat livsmedel. Huvuddelen av föremålen från plundringen skickades också till Irak och var därmed inte direkt avsedda för ockupationstruppernas behov. Hur omfattande plundringarna och förstörelsen av kulturföremål var går inte att säga.³⁷

Natos bombningar av Serbien 1999

FN:s säkerhetsråd fördömde i sin resolution 1160 (1998), som antogs den 31 mars 1998, de serbiska polisstyrkornas våld mot civila och fredliga demonstranter liksom alla aktiviteter av terrorism utförda av Kosovos befrielsearmé.³⁸ Trots resolutionen fortsatte våldet mot civila.³⁹ Nato gick då in med flygbombningar av Serbien som startade den 24 mars 1999, vilka pågick i 78 dagar fram till den 10 juni. Detta var det första krig som Nato genomförde mot en suverän stat sedan dess grundande 50 år tidigare och motiverades av humanitära skäl mot en stat som begick grymheter mot den egna befolkningen.⁴⁰ Denna humanitära motivering för insatsen tillkom alltså innan FN hade beslutat om sin princip Responsibility to Protect, men med folkmorden i Rwanda 1994 i minnet.

Natos bombningar saknade stöd från FN i någon resolution från säkerhetsrådet.

Förutom mot militära mål riktades bombningar även mot civil infrastruktur som kraftnät med följdeffekt att vattentillförseln ströps. Andra civila objekt som utsattes för bombningar var det serbiska socialistpartiets högkvarter, beläget i ett bostadsområde i Belgrad, och den serbiska statstelevisionens byggnad. Vid partihögkvarteret räknade Nato med 250 döda eller skadade civila och vid statstelevisionens byggnad dödades 16 personer och 16 skadades. Vid ett bombanfall mot den kinesiska ambassaden dödades tre personer. Nato har hävdats att detta var ett misstag medan andra uppgifter gör gällande att detta var avsiktligt, då ambassaden användes som återsändningsstation för den jugoslaviska arméns radio.⁴¹

Human Rights Watch, HRW, har bekräftat 90 incidenter i vilka omkring 500 civila dödades som ett resultat av Natos bombningar. HRW skriver också att det finns sju bekräftade tillfällen, och fem troliga tillfällen, där civila dödats av klusterbomber som använts av USA och Storbritannien. Mellan 90 och 150 civila fick sätta livet till från användning av klusterbomber. De bekräftade tillfällena inträffade mellan 10 april och 13 maj.⁴²

Valet av mål för bombningarna kan visa på olikheter i tolkning av vad som är ett civilt objekt och vad som är ett legitimt militärt mål. Statstelevisionens byggnad eller ambassader som vidareänder radio betraktades olika av de stridande parterna, där Nato ansåg att det som bidrog till att bryta ned försvarsviljan är legitimt att bekämpa. Propagandasändningar betraktades av Nato som ett militärt mål trots avsaknaden av militär personal på platsen. Civila och civil infrastruktur utsattes för bombanfall från Nato. Antalet 90 incidenter med civila dödsoffer måste betraktas som stort i förhållande till flygkampanjens omfattning till 78 dagar. De

stridande parterna på marken angrep civila genom etnisk rensning eller angrepp på religiösa byggnader. Konflikten bidrog till en stor andel flyende och internflyktingar.

Sudan – Sydsudan 2012

Sydsudan blev självständigt i juli 2011 då Sudan delades i en nordlig och en sydlig del, där den sydliga delen blev Sydsudan. Delningen hade föregåtts av långa perioder av maktkamp och inbördeskrig. Därefter har inbördeskrig förekommit i såväl Sudan som Sydsudan.⁴³ I april 2012 förekom en väpnad konflikt mellan Sydsudan och Sudan om gränsdragningen mellan de två staterna. Vid staden Heglig, som både Sudan och Sydsudan gör anspråk på, förekom en tio dagar lång strid innan de sydsudanesiska trupperna drog sig tillbaka. Medieuppgifter gör gällande att civil infrastruktur bombats och att generatorer för strömförsörjning slagits ut liksom förekomsten av bränder bland marknadsstånd. Bland civila förluster rapporteras minst ett dött barn och flera skadade civila. Rubriken på artikeln baseras på den sudanesiska beskrivningen av antalet dödade sydsudanesiska soldater. Dock så har utländska journalister nekats tillträde till området av sudanesiska myndigheter varför det inte föreligger några oberoende rapporter om antalet offer i striderna i området.⁴⁴

Ukraina 2014–

En rapport 2017 är en av flera som FN:s Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR, har skrivit om konflikten. I den framgår att det från konfliktutbrottet i området i mitten av april 2014 till mitten av februari 2017 så har 33 146 personer dödats, såväl civila som ukrainska regeringssoldater och medlemmar av väpnade grupper.

Därtill har omfattande skador på egendom och kritisk civil infrastruktur uppstått.⁴⁵ I början av 2017 rapporterades om ökad beskjutning av befolkade områden med skador på civil infrastruktur inklusive två sjukhus och en förskola. Samtidigt har ukrainska regeringsstyrkor förflyttats från beskjutna områden där de utsatt civilbefolkningen för ökade risker i och med beskjutningen. Förflyttningarna har skett efter påpekanden från externa aktörer och genomförts för att minska risken för civila skador.⁴⁶

Under tvåårsperioden från mitten av februari 2015 till mitten av februari 2017 har 1 493 konfliktrelaterade civila offer noterats, varav 367 döda och 1 126 skadade. Av de drabbade har ungefär hälften omkommit eller fått skador efter beskjutning med tyngre vapen. Lite över en fjärdedel har drabbats av minor, explosiva lämningar, försåt eller IED:s (improvised explosive device). Resterande är offer för eldhandvapen och har drabbats av trafikrelaterade händelser eller orsaker som inte gått att fastställa. Betraktar man på könsrelaterad uppdelning så är det ungefär dubbelt så många män som kvinnor som drabbats. Av de drabbade var 1 382 vuxna medan 111 var barn. Även bland barnen var könsfördelningen motsvarande den för vuxna med dubbelt så många pojkar som flickor som drabbats. Procentuellt sett ökar risken för barn att drabbas av minor, explosiva lämningar, försåt och IED:s jämfört med vuxna.⁴⁷

När det kommer till summariska avrättningar konstateras att sådana förekommit men att de inte kan anses som omfattande eller systematiska.⁴⁸ Ukrainska myndigheter använder sig dock av godtyckliga arresteringar även om dessa har minskat under konfliktens gång. Även de väpnade grupperna i Luhansk- och Donetsk-regionerna arresterar civila för misstänkt samröre med ukrainska regeringsstyrkor.⁴⁹ När det gäller

arresterade personer rapporteras om bristande standard samt systematiska brister vad avser medicinsk vård⁵⁰ liksom fysisk och psykisk smärta orsakad av tortyr och inhuman behandling.⁵¹

Både regeringsstyrkor och väpnade grupper använder sig av sexuellt våld. Omfattningen av förekomsten är dock svår att bestämma då många drabbade undviker att rapportera på grund av skamkänslor, trauma och rädsla för vedergällning. Misshandel och eldstötter på könsorganen, våldtäkt, hot om våldtäkt och påtvingad nakenhet används som metoder av tortyr och inhuman behandling för att straffa, förnedra eller tvinga fram erkännanden. Även om kvinnor utsätts mest så förekommer det även mot män.⁵²

I slutet av januari 2017 var den officiella siffran rörande internflyktingar 1,6 miljoner i Ukraina.⁵³ Här framkommer tydligt den utsatthet civila har i väpnade konflikter och det stora antal internflyktingar som uppstår. Utmaningen för en stat blir att säkerställa tillgång till sjukvård men också försörjning av mat och vatten. I ett konfliktområde som Sverige tillkommer också behovet av skydd mot väder och kyla beroende på årstidsväxlingar och geografisk plats.

Här blir det tydligt att civila löper störst risk att drabbas av skador till följd av beskjutningar med indirekt eld och vapen med begränsad precision. För barn ökar också risken procentuellt sett att drabbas av minor, explosivt material, försåt och IED:s. Frihetsberövade personer utsätts ofta för tortyr och inhuman behandling, många gånger för att tvinga fram erkännanden. Tillgången till medicinsk vård för frihetsberövade personer brister många gånger. Vidare har konflikten gett upphov till en stor mängd internflyktingar. De stridande parterna uppmanas också att ta större hänsyn till civilbefolkningen, kritisk civil infrastruktur och att inte gruppera egna förband nära civila.

Nagorno-Karabach 2020

Konflikter i det före detta Sovjetunionen som har legat undertryckta under det sovjetiska styret men aldrig lösts har i senare benämningar som använts efter det kalla kriget kommit att kallas ”frozen conflicts”.⁵⁴ Hanteringen för att lösa ”frozen conflicts” är problematisk beroende på deras strukturella orsaker med svaga regimer, etniska och kulturella diskrimineringar, ekonomiska depressioner och ekonomiska beroenden till andra stater samt lokala eliter och makt-havare som motverkar förändringar för att upprätthålla den egna positionen.⁵⁵

Under våren 1991 gick azerbajdzjansk milis tillsammans med sovjetiska trupper mot väpnade armeniska grupper i Nagorno-Karabach. Hösten 1991 utropade sig båda som självständiga, och mot slutet av året upphörde Sovjetunionen att existera, samtidigt som konflikten från senhösten 1991 antog formen av öppet krig. Under 1992 tog armenierna kontroll över större delen av Nagorno-Karabach med resultatet att en stor mängd människor fördrevs från området. Uppskattningsvis lämnade 300 000–400 000 armenier områden i Azerbajdzjan eller nära den oroliga gränsen, medan 700 000–800 000 azerier, samt en del kurder, flydde från Armenien, Nagorno-Karabach samt närliggande områden. Konflikten har från 1994 huvudsakligen hållits på en låg nivå med undantag för intensivare, men korta, strider under 2009–2010, 2014 och 2016.⁵⁶

Sedan striderna återupptogs den 27 september 2020 rapporteras det om döda och sårade civila på båda sidor under den första veckans användning av tunga vapen och beskjutningar av befolkade områden. Hundratals byggnader och kritisk infrastruktur såsom sjukhus och skolor har förstörts eller skadats av artillerield eller flyganfall. Även annan infrastruktur som vägar, elför-

sörjning, gas- och kommunikationsnätverk har också skadats. Befolkningen är även utsatt för minor och kvarlämnat explosivt material.⁵⁷

I en rapport från Amnesty International framgår att båda sidor urskillningslöst beskjutit områden med civila, bland annat med klustervapen. Även om huvuddelen av de över 5 000 rapporterade döda varit soldater så rapporteras även 94 civila ha dödats i armeniska attacker och minst 52 civila dödats i azerbajdzjanska attacker. Bland dödsoffren finns både barn och äldre. Utöver antalet omkomna har hundratals civila skadats och bostäder och civil infrastruktur förstörts. Amnestys slutsats i rapporten är att det förekommit ett mönster av urskillningslösa och oproportionerliga attacker från båda sidor mot civila bostadsområden långt från frontlinjen och där det inte verkar ha funnits några militära mål.⁵⁸

International Committee of the Red Cross, ICRC, beskriver de humanitära behoven inom flera områden såsom hämtning och transporter av döda, efterforskning av saknade personer, tillträde till krigsfångar och frihetsberövade civila, förnödenheter som mat och vatten samt mental hälso- och psykosocial vård. Vidare uttrycker ICRC sin oro över skadorna på civil infrastruktur såsom vattenförsörjningen samt den omfattande förekomsten av minor och explosiva lämningar i bebyggda områden. ICRC påtalar även den ansträngda medicinska situationen med sjukvårdsanläggningar under tryck som också förvärrades av den då rådande Covid-19-situationen.⁵⁹

Beskrivningarna från ICRC visar att artilleribeskjutning och flygbombning av befolkade områden förekommit med skador på sjukhus och skolor. Även kritisk infrastruktur som vattenförsörjning har drabbats. Rapporten från Amnesty bekräftar samma bild med urskillningslösa och oproportionerliga attacker

mot civila områden. Även förekomsten av minor och kvarlämnat explosivt material samt ett ansträngt läge inom sjukvården utgör begränsningar för civilbefolkningen. De förändringar av kontroll av territorier som uppstod efter eldupphöravtalet 2020 skapade också armeniska flyktingar från de områden som därefter kontrollerades av Azerbajdzjan.

Slutdiskussion

Över tid har vi fått en förskjutning i synen på folkrätt från Clausewitz uppfattning att krig inte bör begränsas av humanitära skäl eftersom det ger en nackdel till de krigförande som respekterar detta jämfört med en fiende som inte respekterar det, till dagens förhållande att regeringar inte förnekar förekomsten av folkrättsliga regler utan istället försöker bevisa att de inte brutit mot dem. Vi kan se en stegvis men fortfarande pågående utveckling av den internationella humanitära rätten sedan 1860-talets inledande utveckling av ett modernt regelverk med (första) Genèvekonventionen och St Petersburgsdeklarationen. Clausewitz syn på folkrätten var möjligen gångbar i 1810- och 1820-talens Preussen men inte i dagens politiskt, ekonomiskt, socialt, kulturellt och samhällsstrukturellt förändrade och globaliserade 2000-tal, som dagens konflikter måste förstås i.

Detta kan förklaras på flera sätt. För det första har väpnade konflikter i större utsträckning kommit att drabba civila. Så länge direkta konsekvenser av väpnade konflikter tidigare främst drabbade soldater, medan civila främst drabbades av indirekta konsekvenser som brist på mat, plundring och liknande effekter så uppfattades de civila i mindre omfattning vara berörda av den direkta striden. I takt med samhällets utveckling och urbanisering drabbas idag civila i

större omfattning även av direkta skador, många gånger orsakade av indirekt eld av ett område. För det andra har framväxten av gemensamma internationella organisationer, som FN och ICRC, bidragit till att ändra synen på skydd för civila under väpnade konflikter i och med utvecklingen av gemensamma konventioner och FN-stadgan. För det tredje är det idag inte lika lätt för en stat att stoppa mediaflödet, även om vi kan se att Ryssland begränsat regimkritisk information efter invasionen av Ukraina 2022. För det fjärde har den internationella interdependensen (det ömsesidiga beroendet) ökat i dagens globaliserade värld där handel och ekonomi är beroende av andra, såväl stater som organisationer och företag. Handelsbojkotter och blockader men också minskade möjligheter till export för konflikt-drabbade länder påverkar direkt staternas ekonomier och drabbar därmed även civilbefolkningens möjligheter till försörjning.

Av de redovisade konflikterna kan vi se återkommande brister mot de grundläggande principerna i den humanitära rätten. Bekämpning sker av områden utan militära mål och mot områden där den förväntade, konkreta och direkta militära fördelen och den militära betydelsen av anfallen inte kan anses stå i proportion till de risker som civilbefolkningen utsätts för.

Genom den doktrinära ändringen i Rysslands syn på våldsanvändning för att skydda egna medborgare och egna intressen utanför det egna territoriet ser vi ett närmande till den syn som USA och Nato redan tillämpar. Det som Ryssland kritiserade Nato för i Kosovo 1999 och USA i Irak 2003 kan nu istället ses som en accepterad lösning i den ryska synen på folkrättens tillämpning, även om den ryska tillämpningen fortfarande i huvudsak begränsar sig till att skydda ryska medborgare eller ryska intressen i närområ-

det. Ett närområde som i stort fortfarande begränsar sig till det forna Sovjetunionens territorium förutom Estland, Lettland och Litauen. Men trots detta närmande mellan Ryssland och USA i tolkningen och tillämpningen av folkrätten så uppstår istället, genom Rysslands ambition att försöka återupprätta sin tidigare stormaktsstatus, det som Geir Lundestad beskriver som en intressekonflikt med en ökad rivalitet mellan supermakterna och stormakterna⁶⁰, där dessutom EU är en ny kraftfullare aktör än tidigare. Men den undersökning som ICRC genomfört visar ändå på att traktater såsom Genèvekonventionerna har en stark ställning i rysk folkrättstillämpning och trots närmandet i tillämpning mellan Ryssland och USA så uppvisar Ryssland fortfarande en uppfattning som mer överensstämmer med internationell humanitär rätt kopplat till synen på tortyr än vad USA uppvisar.

Där civilbefolkningen utsätts för indirekta effekter kommer dessa att utgöras av försörjningsproblem där förstörd eller skadad infrastruktur leder till problem med försörjning av nödvändiga basvaror såsom livsmedel, dricksvatten, el och läkemedel, brister i uppvärmningssystem, störningar i kollektivtrafik och begränsningar för privatbilism. Ett stort antal skadade kommer att öka belastningen på sjukvården. Belastningen på sjukvården kommer också att finnas kvar långt efter att den väpnade konflikten upphört genom de fysiska och psykiska skador som drabbade civila och tidigare kombattanter kommer att behöva tvingas leva länge med.

Genomgående i de redovisade konflikterna så nämns förekomsten av beskjutning med tyngre vapen. Att det även redovisas som förekommande mot städer och orter med civil befolkning där det inte finns militära mål påvisar en betydande risk att indirekt eld och flyganfall kommer att använ-

das mot civilbefolkningen och civila objekt. Skador kommer därvid att uppstå på kritisk infrastruktur men också på civil egendom och på civilbefolkningen även om det inte är civilbefolkningen som bedöms vara det primära målet. En angripare kommer likväl att antas visa likgiltighet för civila förluster vid bekämpandet av militära mål.

Beskjutning av civil bebyggelse samt förekomsten av markstrider kommer att resultera i strömmar av flyende civila. En ökad närvaro av människor på flykt utomhus ökar också risken för en blandning av militära förband och civilbefolkning i samma områden, med svårigheter att utöva distinktionen mellan militära mål och civila objekt. En blandning av civila på flykt och militära förband skulle också kunna utnyttjas av en motståndare som kan hävda att förflyttningarna sker i syfte att skydda militära mål eller militära operationer. Internflyktingar ökar också belastningen på de områden dit de söker sig vad gäller behovet av boende, mat, vatten och medicinsk vård. Just bristen på medicinsk vård är framträdande i de redovisade konflikterna och kommer också att drabba Sverige.

Något som är tydligt förekommande i de redovisade konflikterna är förekomsten av frihetsberövanden av civila. Många gånger följs dessa frihetsberövanden av olika former av tortyr och inhuman behandling med förekomst av såväl fysiskt som psykiskt och sexuellt våld. Av detta får vi räkna med att civila svenskar kommer att utsättas för frihetsberövanden, tortyr och inhuman behandling, som också kan innefatta godtyckliga avrättningar och sexuellt våld. Detta kan vara för att antingen tvinga fram erkännanden, skapa rädsla hos civilbefolkningen eller som vedergällning.

Vidare riskerar bristen på mat, vatten och läkemedel att kunna leda till plundringar där

såväl civila som motståndarens soldater deltar i plundringarna. I ett läge med bristfälliga logistik- och underhållstransporter för egna förband finns också en risk att medlemmar av våra egna förband deltar i plundringar.

Slutsatser

Studien visar hur civilbefolkningen i Sverige *kan komma att påverkas* vid ett väpnat militärt angrepp på landet och på så sätt medvetandegöra vilka situationer och konsekvenser detta *kan innebära* för Försvarsmaktens personal och verksamhet. Men även civila myndigheter och andra organisationer som kommer att verka i ett konfliktområde kan också förstå vad de kan förväntas möta och därigenom kunna dra slutsatser för den egna verksamheten.

Vi måste vara medvetna om, och inse, att den svenska civilbefolkningen kommer att drabbas vid ett väpnat angrepp på Sverige. Svenska militära förband kommer att möta skador på civilbefolkningen, civil egendom och kritisk infrastruktur till följd av bekämpning med indirekt eld eller flyganfall. Civilbefolkningen kommer att drabbas av kvarvarande risker som minor, försåt och explosiva lämningar utgör. Det kommer att bli brist på livsmedel, dricksvatten, drivmedel och bränslen samt mediciner, sjukvård och medicinsk utrustning med hamstringar och plundringar som följd. Angriparen kommer att utsätta civila för godtyckliga arresteringar och avrättningar samt inhuman behandling med bland annat misshandel, tortyr och sexuellt våld. Det innebär att bedömningar av civilläget måste vara en naturlig del i all planering och genomförande av militär verksamhet, oavsett om dessa är offensiva eller defensiva. Men trots alla åtgärder kommer den svenska civilbefolkningen att drabbas vid ett väpnat angrepp på Sverige av såväl direkta som indirekta effekter.

Svenska militära förband kommer att möta skador på civila, civil egendom och kritisk infrastruktur och Försvarsmaktens personal behöver därför vara medveten om att man kan ställas inför dessa situationer i ett operationsområde där motståndaren finns eller har funnits. Civilbefolkningen bedöms normalt inte vara det primära målet även om angriparen kan antas visa likgiltighet för civila förluster vid bekämpandet av militära mål.

Som svar på frågeställningen om ”hur vi kan förvänta oss att en motståndare uppträder mot civilbefolkningen i händelse av ett väpnat angrepp mot Sverige” har studien gett upphov till ett antal slutsatser som kan inträffa vid ett väpnat angrepp mot Sverige, vilka redovisas nedan utan inbördes prioritet eller bedömning om omfattningen av deras respektive förekomster. Men det går inte i förväg att säga vilka av dessa slutsatser som faktiskt kommer att inträffa, omfattningen av dem eller i vilka områden i landet de kommer att förekomma. Dock så kommer de att variera under konfliktens gång samt att vissa av dem kommer att fortsätta påverka civilbefolkningen även efter att den väpnade konflikten har upphört.

- Beskjutning och bekämpning med indirekt eld genom artilleri-, granat- eller raketbeskjutningar liksom flyganfall kommer att förekomma mot områden där civila uppehåller sig. Detta kommer att ske även mot områden som saknar uttalade militära mål och kan syfta till att vilseleda inför kommande anfall, begränsa rörligheten för våra militära förband, bryta ned försvarsviljan, skapa rädsla eller förstöra civil eller kritisk infrastruktur.
- I ett område där markstrider förekommit kan skador på civila byggnader och annan infrastruktur, inklusive sjukvården, komma att ha uppstått. Skadorna kan

röra sig om allt från skottskador, krossade fönster, raserade tak och väggar till brandskador.

- Minor, försåt och explosiva lämningar kommer att utgöra en risk för civilbefolkningen som finns kvar i ett område men även för civilbefolkningen att kunna flytta tillbaka till sina bostäder, återuppta verksamhet i byggnader och fabriker, kunna röra sig i skog och mark, återuppta eller fortsätta odla åkermark eller låta boskap beta.
- När striderna i ett område intensifieras kommer civila som inte uppsöker skyddsrum eller annat skydd att riskera utsättas för skador. Skyddsrum kommer att vara det primära skyddet för civilbefolkningen i områden som inte i ett tidigt skede genomfört utrymning. Utrymning i sena skeden måste undvikas för att inte få civilbefolkningen på flykt på okontrollerade och oskyddade sätt. Dessutom medför spontanutrymningar risker att civila kommer i närheten av egna eller motståndarens förband med risk för svårigheter att undvika skador på civilbefolkningen kopplade till skyldigheterna utifrån principerna om distinktion, proportionalitet och försiktighet.
- Civila som flyr från områden med strider eller brist på förnödenheter kommer att öka. Internflyktingar kommer att förflytta sig genom landet och ta sin tillflykt till områden som inte är utsatta för strider eller där försörjningsmöjligheterna är bättre. Antalet internflyktingar kommer att öka drastiskt.
- Civilbefolkningen kommer att lida brister på nödvändiga förnödenheter såsom livsmedel, färskvatten, drivmedel, bränslen samt mediciner, sjukvård och medicinsk utrustning. Hamstring och plundringar kommer att förekomma liksom även hot och svarta-börs-handel. Även motståndarens militära personal kan komma att medverka i plundringar och göra detta i såväl butiker som i civilbefolkningens bostäder.
- Civila kommer att uppleva brister i funktionaliteten i vatten- och elförsörjning liksom i telekommunikationer och avlopp. Bristen på färskvatten, livsmedel och fungerande avlopp samt svårigheten att tillaga mat kommer att leda till en ökning av antalet mag- och tarmsjukdomar, vilket i sin tur ökar belastningen på sjukvården samt bidrar också till en ökad risk för ytterligare spridning av sjukdomar. Denna ökade risk för att utsättas för mag- och tarmsjukdomar kommer också att finnas för de svenska militära förband som kommer till ett sådant område.
- Civila kan komma att utsättas för godtyckliga arresteringar och avrättningar samt inhuman behandling med bland annat omänsklig, förödmjukande och nedsättande behandling, misshandel, fysisk och psykisk tortyr, skenavrättningar och sexuellt våld samt avrättningar utan föregående rättvisa förhandlingar i en oberoende och opartisk domstol
- Frihetsberövanden med tortyr och inhuman behandling kan komma att göras mot misstänkta motståndsmän, civila som misstänks sympatisera med svenska förband eller svenska myndigheter eller de som sätter sig upp mot en angripares uppmaningar och order. Detta som led i att skaffa information, tvinga fram erkännanden, kväsa motstånd, skapa rädsla hos civilbefolkningen eller som vedergällning och repressalier för utförda handlingar mot angriparens förband eller mot svenskar som är lojala mot angriparen.

- Flickor och kvinnor löper störst risk att utsättas för sexuellt våld, men även pojkar riskerar utsättas. Sexuellt våld kan också komma att användas som del av tortyr eller förnedrande behandling av frihetsberövade personer och då kunna drabba även män. Förmodligen kommer inte sexuellt våld att användas som vapen för att uppnå strategiska eller taktiska mål, men den förekomst som kan förutses kommer att medföra skamkänslor, trauman och rädsla liksom även fysiska skador på de som drabbats.
- Frihetsberövade civila kan komma att hållas internerade på platser med dåliga sanitära förhållanden och med bristande tillgång till mat, vatten, mediciner och sjukvård.
- Även om det inte framkommer i vare sig de redovisade konflikterna eller andra underlag kan vi inte bortse från risken att civilbefolkningen kan komma att åläggas restriktioner i rörelsefriheten genom till exempel utgångsförbud och tillträdesförbud samt begränsningar i massmediers rapportering genom censur eller stängning av kanaler och redaktioner. Ryktesspridning och medvetet spridande av felaktig information ("fake news") kommer att öka.

Resultat

Inom ramen för att lära oss hur motståndaren ser på civila i ett stridsområde och förstå

motståndarens "modus" har denna studie bidragit till att medvetandegöra vilka situationer och konsekvenser en angripares uppträdande mot civilbefolkningen kan få, men också att Försvarsmakten står bättre rustad inför de situationer som våra soldater och befäl kan komma att ställas inför. Genom vetenskapen om vad som kan förväntas, ökar också möjligheterna till ett snabbt och välavvägt beslutsfattande och agerande vilket i sin tur ökar möjligheterna för våra militära operationer att uppnå målsättningarna, där grunden för Försvarsmaktens verksamhet är förmågan till väpnad strid.

För att vara förberedd på vad som kan komma blir slutsatsen för Försvarsmaktens verksamhet att det erfordras att detta också regelmässigt återkommer i Försvarsmaktens utbildnings-, tränings- och övningsverksamhet. För det är först när den humanitära rätten blir en integrerad del i all övrig verksamhet, på det sätt som Försvarsmaktens chefsjurist Carin Bratt beskriver den, som den internationella humanitära rätten på ett konkret sätt bidrar till bättre effekt och ökar Försvarsmaktens operativa förmåga.⁶¹

Författaren har en fil mag-examen i statsvetenskap, är major (FV) och innehar en befattning som Försvarsmaktens företrädare för utbildning i folkrätt med placering vid Markstridsskolan.

Noter

1. *Doktrin för Gemensamma operationer*, Försvarsmakten, Stockholm 2020, s 20.
2. *Reglemente Armé Taktik Å1*, Försvarsmakten, Stockholm 2013, s 19.
3. Karlsson, Svante: *Freds- och konfliktkunskap*, 3. uppl, Studentlitteratur, Lund 1997, s 85.
4. Nye, Joseph S Jr: *Att förstå internationella konflikter*, 2. uppl, Liber, Malmö 2007, s 227.
5. *Ibid*, s 355.
6. Hague, Rod; Harrop, Martin och Breslin, Shaun: *Comparative Government and Politics. An Introduction*, 4. uppl, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 1998, s 110.
7. Vestner, Tobias: "Addressing the Use of Human Shields", *Strategic Security Analysis*, nr 8, december 2019, Geneva Center for Security Policy, Geneva 2019, s 5.
8. Kegley, Charles W Jr och Wittkopf, Eugene R: *World Politics. Trend and Transformation*, 7. uppl, Worth Publishers, New York 1999, s 380.
9. Kaldor, Mary: *Nya och gamla krig. Organiserat våld under globaliseringens era*, Daidalos, Göteborg 1999, s 16.
10. Lackenbauer, Helené: *Jämställdhet? När vi försvarar Sverige?*, FOI-R-4749-SE, Totalförsvarets forskningsinstitut, Stockholm 2019, s 28.
11. Tengroth, Cecilia och Lindvall, Kristina: *IHL and Gender – Swedish Experiences*, Swedish Red Cross and Swedish Ministry for Foreign Affairs, Stockholm 2015.
12. *FoT operativ studie – konflikt, kön, västerländsk kontext*, Uppsala Universitet, Freds- och konfliktinstitutionen, Uppsala 2021.
13. Förordning (2007:1266) med instruktion för Försvarsmakten. 1 §.
14. *Ibid*, 2 §.
15. *Vår militära profession – agerar när det krävs*, Försvarsmakten, Stockholm 2017, s 11.
16. *Ibid*, s 13.
17. *Ibid*, s 14f.
18. Tilläggsprotokoll I till Genèvekonventionerna, artikel 43 (2).
19. Bratt, Carin: "Hur arbetar Försvarsmakten med den humanitära rätten?" i *Svenska Röda Korsets årsbok i internationell humanitär rätt* 2019, Svenska Röda Korset, Stockholm 2020, s 26.
20. Malekian, Farhad: *The System of International Law. Formation, Treaties, Responsibility*, Uppsala Universitet, Uppsala 1987, s 125.
21. Bring, Ove: *FN-stadgan och världspolitiken. Om folkrättens roll i en föränderlig värld*, 4. uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2002, s 219.
22. Østerud, Øyvind: *Statsvetenskap. Introduktion i politisk analys*, Universitetsforlaget, Stockholm 1997, s 306f.
23. Georgieva, Maria: "Rysk roulett om stormakts-status" i Georgieva, Maria; Hobér, Kaj och Kragh, Martin: *Världspolitikens Dagsfrågor. Putins Ryssland; På jakt efter globalt inflytande*, nummer 7-8/2019, Utrikespolitiska institutet, Stockholm 2019, s 15.
24. Hobér, Kaj: "Ryssland och folkrätten" i *ibid*, *Världspolitikens Dagsfrågor. Putins Ryssland: På jakt efter globalt inflytande*, s 35-44.
25. Canaday, David P: "Avoiding Death by a Thousand Cuts", *Per Concordiam. Journal of European Security and Defense Issues*, vol 7, 2016, The Georg C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen 2016, s 22-23.
26. Fänge, Anders: "Afghanistan – landet ingen kunnat besegra", *Populär historia*, 6 juli 2010, Bonnier Publications International AS, Kolbotn 2010.
27. "Afgghansk-sovjetiska kriget", *Wikipedia*, https://sv.wikipedia.org/wiki/Afgghansk-sovjetiska_kriget, (2021-02-11).
28. *Mission to inspect civilian areas in Iran and Iraq which have been subject to military attack*, S/15834, FN, Säkerhetsrådet, 20 juni 1983.
29. *Ibid*.
30. Schmitt, Michael N: "Human Shields in International Humanitarian Law" i Dinstein, Yoram och Domb, Fania (red): *The Progression of International Law*, Brill, Nijhoff, Leiden 2011, s 332.
31. "Falklandskriget", *Wikipedia*, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Falklandskriget>, (2021-02-11).
32. Bork, Erik: "Slaget om Falklandsöarna", *Världens Historia*, 15 oktober 2015.
33. Ahlström, Christer: *Gulfkriget och den humanitära rätten*, Folkrättsdelegationen, Stockholm 1992, s 12-14.
34. *Ibid*, s 18f.
35. *Ibid*, s 23.
36. *Ibid*, s 19-23.
37. *Ibid*, s 24f.

38. FN, Säkerhetsrådets resolution S/RES/1160 (1998).
39. "Kosovokriget", *Wikipedia*, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Kosovokriget>, (2021-04-28).
40. Henriksen, Dag: *NATO'S Gamble. Combining Diplomacy and Airpower in the Kosovo Crisis 1998-1999*, Naval Institute Press, Annapolis 2007, s ix.
41. Op cit, "Kosovokriget", se not 39.
42. "The Crisis in Kosovo", *Human Rights Watch*, februari 2000, <http://hrw.org/legacy/reports/2000/nato/Natbm200-01.htm>, (2021-04-28).
43. "Sydsudan", UI (Utrikespolitiska institutet), 2021, <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/afrika/sydsudan/>, (2021-03-01).
44. "Sudan: Hundratals sydsudaneser döda", *Svenska Dagbladet*, 2012-04-23, <https://www.svd.se/sudan-hundratals-sydsudaneser-doda>, (2021-01-28).
45. *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2016 to 15 February 2017*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2017, s 5.
46. *Ibid*, s 9.
47. *Ibid*, s 11.
48. *Ibid*, s 13.
49. *Ibid*, s 14f.
50. *Ibid*, s 17.
51. *Ibid*, s 15.
52. *Ibid*, s 19.
53. *Ibid*, s 32.
54. Grant, Thomas D: "Frozen Conflicts and International Law", *Cornell International Law Journal*, nr 50.3, hösten 2017, s 361-413.
55. Kapitonenko, Mykola: "Resolving Post-Soviet 'Frozen Conflicts'. Is regional integration helpful?", *Per Concordiam. Journal of European Security and Defense Issues*, vol 1, nr 2, juni 2010, The Georg C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen 2010, s 32-37.
56. "Konflikter: Nagorno-Karabach, fördjupning", UI (Utrikespolitiska institutet), <https://www.ui.se/landguiden/konflikter/nagorno-karabach/fordjupning/>, (2021-02-12).
57. "Nagorno-Karabakh conflict: The price being paid", ICRC, 2020-10-08, <https://www.icrc.org/en/document/nagorno-karabakh-conflict-price-being-paid>, (2021-02-12).
58. "Azerbaijan/Armenia: Scores of civilians killed by indiscriminate use of weapons in conflict over Nagorno-Karabakh", Amnesty International, 2021-01-14, <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2021/01/azerbaijan-armenia-scores-of-civilians-killed-by-indiscriminate-use-of-weapons-in-conflict-over-nagorno-karabakh/>, (2021-03-02).
59. "Nagorno-Karabakh conflict: Operational Update December 2020", ICRC, 2020-12-15, <https://www.icrc.org/en/document/nagorno-karabakh-conflict-operational-update-december-2020>, (2021-02-12).
60. Lundestad, Geir: *Öst, väst, nord, syd. Huvuddrag i internationell politik efter 1945*, 4. uppl, Studentlitteratur, Lund 2000.
61. Op cit, Bratt, Carin, se not 19, s 26.